

Kloka gubbar i gångna dagars Stora Åby

Av Lars Andersson

Här i socknen fanns en del gubbar, som kunde en hel del mer än andra, därför ansågs de och benämndes för "kloka". De anlätades för att råda bot, för det mesta av livets besvärligheter, allt ifrån tandvärk till förlorade stutar.

I Björnseryd fanns en som hette Anders Jonsson. Han var född 1792 och levde till 1864 och kallades i dagligt tal för "Anners i Björnseryd". Förutom att han brukade sitt ådertyg på blodstinna Åbybor, så var han även nämndeman. Han kunde — enligt min farmor Rosina Andersdotter, född 1885 — både åderlåta och stämma blod, det senare inte minst viktigt, kan man förmoda.

Till hans ovannämnda meriter kan även fogas, att han tydligen var både läs- och skrivkunnig, ty i sin "practica" har han präntat några extra rader här och där. Ur hans "Medicinpractica" citeras här några råd och recept och som sig bör, följer några strofer ur företalet till ovannämnda bok:

Kreatureren hava de gamble givit flitigt agt uppå, vad för dem är skadeligt eller nyttigt, är det likaså för meniskan. Hunden och katten kurera sig med gräs, dessa oskälige kreatur hava mycke mera omsorg om sin hälsa, än en part mäniskor hava. — — — Efter gode, märklige mäns råd och begäran, mig företagit att författa en liten practica om åderlåtande, hvad nytta thet med sig haver, om det är rätt brukat varder, såsom vällärde "Medice" således därom skriva. Det klarar synen, renar hjernan och invertes ledamöter, är de trångbröstade gott, gör gott minne och ett fritt mod, samt förnyar alla krafter uti livet. Dock må iakttagas, när Våduren och Oxen regera, må man inte upplåta huvudådran, inte heller är det rådligt att låta för mycke blod på en tid, ty spiritus eller ande, går med blodet ut. Hvad vädret anbelanger, så är nordanväder bäst och inte sämst. Om våren skall man låta på den högra sida och om hösten på den vänstra. Och efter thet, de gamble Medice hafwa några dagar utvalt, som skola vara lyckosamma till att upplåta sina ådror på, vill jag them här insätta. Marti, Blasi, Pilippi, Bartolomei dagar. Till andelig och lekamlig välfärd Amen.

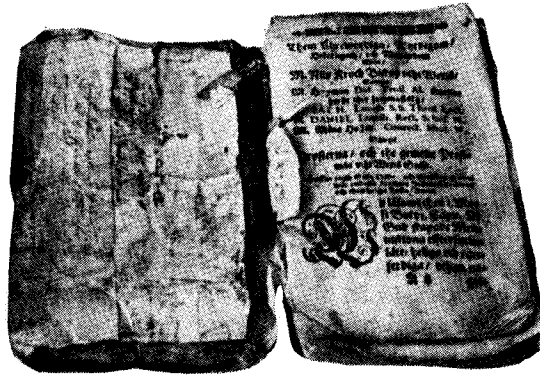
Den 30 Juli 1642. Arfwidh Månsson, medicus.

Det ansågs alltså särskilt lämpligt att åderlåta på de fyra uppräknade namnsdagarna. Månsson var smålänning, bodde i Rydaholms socken och torde ha levat ungefär mellan 1590 och 1649.

Här följer några exempel på lämpliga behandlingsmetoder och medicamenter, enligt medikus Månssons teorier, som av de tummade och slitna bladen att döma flitigt praktiserades på hjälpsökande patienter.

För röda och rinnande ögon

Man skall upplåta huvudådran: det hjälper. Dessutom skall man taga huvudet av en svart katt, lagt uti en gryta och bränt till aska och sedan stött till pulver, blås sedan något därav uti ögonen genom en ren gåspenna fem gånger om dagen. Även kråkeögon lagde uppå de sjuka ögonen utdrager värk och hetta.

Ett uppslag ur den läkarebok från 1600-talet av Arfwidh Månsson som citeras i artikeln.

Om Öronen susa och klinga

Om sjukdomen kommer av blodet må man upplåta huvudådran på den samma sida som värken är, "Det hjälper". Hampolja blandad med någon qvinnomjolk, och uti öronen låten hjälper även.

För näseblod

Om blodet kommer från den högra näseborren, då må huvudådran upplåtas på den högra hand, men om det kommer från den vänstra näseborren, må mjeltådran upplåtas på den vänstra hand, mellan det minsta fingret och det dännäst. Man kan även taga en varm svinaträck och hålla för samma näseborr som blöder, det stämmer blodet och är ofta försökt.

"Om någon är trångbrystad"

För denna sjukdom må Medianen upplåtas, om den kommer av blodet, men om den kommer av lungornas svaghet, må lungådran upplåtas på den vänstra arm. Man kan även bruka ett "Elektarium" som beredes på Apoteket av rävalungor. Den som inte räcker apoteket, han må det således själv bereda. Man skall taga lungan av en räv, hänga henne upp att torka, när den är väl torr, stötes till pulver och blandas med varm honung, ett halvt pund.

För Fallandesot

När någon thena sjukdom först bekommit hafwer, må man upplåta en ådra på then lilla tå, och binda en pionerot på then sjukas hals, thet hjälper vist. Jag hafver thet försökt på en som then sjukdom i många år hade haft.

Om förhållandena i Svea rike, på vår käre Månssons tid, kan man dra sina egna slutsatser, när han ordinerar följande:

Om någon får ett stick av en förgiftad värja, må han taga harablod och låta uti såret, kan man bekomma färsk, då är thet dessbättre, men om man inte hafwer then som färsk är, må man taga then som är torkad, stöta then väl, låta then uti vin och sedan låta såret väl fullt därav.

Förutom alla salvor, pulver och medikamenter av varjehanda slag, som Anders i Björneryd hade recept på i sin "läkepractica", fanns där

även anvisningar hur man tillredde olika helande och stärkande drycker, att ta till vid behov, här följer en av många:

Om Malörtavins, dygder och krafter

Malörtavin är bittert och starkt, haver en olustig lukt, men haver stora krafter och dygder. Det dräper maskar i livet och utdriver all skadelig vätska och slem som uti livet sig satt haver. Magan, Hjernan och huvudet thet behöver, thet är "fyllebultar" väl kunnigt.

Kloke Pelle var "synsk"

Kloke Pelle var en som bodde i södra delen av Åby socken. Om honom berättade min farmor, att han kunde en hel del mer än andra gubbar. Förutom att han kunde slå åder och stämma blod, så var han även "synsk", vilket resulterade i att han anlätades för att få klarhet i saker och ting, som var fördolda för vanligt folk.

Nu var det så att det hade försvunnit en stut för min farmors far. Efter att ha letat på alla möjliga och omöjliga ställen, så beslöt sig Anders, han hette nämligen så, att fråga Pelle, om han kunde hjälpa honom med saken. När han hade framfört sitt ärende, sa Pelle, att då är det inget annat än att se vad min "spirtus" säger. Därmed gick han och hämtade ett glas i ett skåp och fyllde med vatten och började studera mycket noga.

Efter en stund sa han, att nu ser jag ett par stutar, som står och dricker i en å, "en broki och en skävi, å nu kommer då en göbbe mä ett rep i näven, då lägger han öm horna på den brokigi, å går sin väg med den". Du kan själv titta här, om du känner igen honom, säger Pelle till Anders, och skjuter glaset till honom. Anders han tittar förstås och ser mycket riktigt en gubbe med en stut och känner igen både sin stut och den som håller i repet, så han kunde ju nicka bifall till den andres fråga.

Nu undrade Pelle vad de skulle göra åt saken, men Anders ansåg väl spelet förlorat, så han tyckte det kunde bero så länge. Ja, sa Pelle, stuten han ä dö och i då närmaste uppäten, så dä ä väl inte mycket att göra åt dä, men jag skulle kunna laga så tjuven finge öga utstuckna, å inte såge att göra mer illtyg, än han har gjort. Något samtycke i den vägen blev det inte från Anders, så stutatjuven kunde antagligen driva sitt tvivelaktiga näringsfång även i fortsättningen.

* * *